

Радован Радовић:

Мислио сам да дам неколико напомена у вези са *Прегледом историје СКЈ*. Не мислим да се упуштам у његову садржину јер нијесам историчар, нити сам се бавио писањем. Хтио бих само, у вези са оним што је већ у *Прегледу* напоменуто и у вези са дискусијом, да дам неколико напомена према ономе што сам сазнао од аутора који су га писали, надајући се да ће то допринијети објашњењу и можда расвјетљавању неких чињеница око писања *Прегледа*.

Мислим да је читава дискусија која је вођена јуче и данас веома корисна и да ће корисно послужити и за друго издање *Прегледа* и за рад на историји радничког покрета народа Југославије који је у току, а који се одвија по студијском пројекту у свим научним институцијама у републикама и у Београду.

Хтио бих да кажем, кад се говори о *Прегледу*, да треба, поред напомена које су дате у Уводу, имати у виду и извјесну временску ограниченост и материјалних и организационих и кадровских могућности у оно вријеме када је он писан. Треба да имамо у виду да смо одонда организационо и научно сазријевали у погледу метода и методологије рада. У оно вријеме уопште није било ових институција у републикама, или су оне биле тек у формирању. Сви они другови који данас раде у њима налазили су се на одређеним пословима у другим установама, а појединци, уколико су нешто сами радили на питањима историје радничког покрета и СКЈ, били су ван организованог научног рада. То је једина ствар коју треба имати у виду.

Друго, треба имати у виду да је *Преглед* одашиљан у 200 примјерака на разне стране по републикама ради давања примједба. Међутим, многи од тих другова нијесу успјели или нијесу нашли за сходно да дају своје примједбе, тако да су се аутори, хтјели-не хтјели, нашли у ситуацији да раде са тако скученим властитим снагама и могућностима.

Даље, треба имати у виду и ограниченост могућности саме књиге, као и то да је о појединим периодима било написано и по 800 страница, да би се касније то свело на света 40 до 50. Према томе, кад се говори о свему овоме произлази чињеница да има пропуста у ставовима, констатацијама и оцјенама, које могу да изгледају као да су стварно напамет написане, јер нијесу објашњене нити поткријепљене. Међутим, ти ставови и оцјене стоје, и

има хрпа материјала који се налази иза њих, који је и био у првим варијантама, али који је отпао из тих техничких разлога, тј. због могућног обима књиге.

Такође треба имати у виду да је писан *преглед* а не *историја* и да се полазило у првом реду од југословенских оквира, тако да су неки детаљи, па и догађаји, вриједни пажње, који су можда и били познати, због ових околности испали, било да се ради о једној или другој републици. Неке ствари сигурно нијесу биле познате ауторима, углавном оне које се данас истичу. Оне су можда публиковане, али нијесу дошле до аутора. Неке ствари чак нијесу биле ни познате ни публиковане, него су током времена откривене и данас се откривају. Према томе, треба узимати у обзир све те услове и ограничености.

Преглед није имао никакве научне претензије која треба да говори више од једног популарног издања. Требало је да се задовоље неке насушне потребе нашег друштва, наших појединих институција, друштвено-политичких организација, појединаца итд., јер је то заиста прва ствар која се до данас појављује овако, у виду прегледа историје наше Партије.

Све што сам рекао не значи да се под тим условима није могло и боље и више дати, али је свакако морало доћи до свих пропуста о којима дискутујемо. Када читам овај *Преглед*, сам осјећам и највише ми недостаје у приказивању онога што познајем, гдје сам лично учествовао. Ја кажем да не би требало да недостаје, али ми много не смета што недостаје, јер је немогуће у оваквом једном *прегледу* дати све те ствари. Мислим да се треба реално поставити у улогу аутора, знајући за намјену књиге, као и за све услове и могућности.

То не значи да периодизацију коју су предвидјели аутори за историју радничког покрета народа Југославије (четири периода) не треба узети у обзир и у *Прегледу*. Мени је, на примјер, то исто сметало, та расцјепканост и недостатак извјесних ствари. Примјетио сам да има и контрадикције. Тачно је доста од онога што је речено о садржини, о појединим оцјенама, о испуштању догађаја који су од југословенског значаја, о неким фактографским нетачностима и др. То показују и ова и друге дискусије. Значи да могу у тим оквирима да се неке ствари измијене и да се попуне празнине.

Мислим да би нормално било да се *Преглед* пише кад се напише историја, да се и из историје направи преглед. Тада многих недостатака не би било. Историја се темељито и дуго ради, истраживањем и проучавањем. Не мора то бити наврат-нанос. То ће бити дјело које ће дати преглед не само историје Партије, него ће дати развитака на економском пољу, на пољу културе, филозофије итд. Све то треба проучити и написати, да бисмо могли сагледати како се Партија стварала. Међутим, ту ће сигурно доћи до изражаја и мјесто и улога Партије. То је јасна ствар и нема ту никаквих неспоразума. То ће бити написано у историји. Овај

Преглед је био првенац који је требало да задовољи насушне потребе. Са свим својим недостацима, објективне и субјективне природе, мислим да је корисно послужило, задовољило те потребе. Поред тога, покренуте су овакве дискусије и кроз њих низ питања и проблема, што све подстрекава на даље истраживање и проучавање, а то већ много значи.

Према томе, слажем се са свим дискутантима који су уважили оградe аутора и који су износили критику. Мислим да много значи то смјело изношење и критичко иступање о тим питањима и проблемима. То је оно што ће нам дати резултате у припреми било другог издања *Прегледа* било историје радничког покрета.

Уза све позитивне резултате које је дало конструктивно прилажење *Прегледу* понекад нам се дешава да у појединим питањима губимо критеријуме. Добро је бити смион у провјеравању важећих оцјена, било да се ради о личностима или догађајима, али треба бити јако темељит у истраживању и изучавању догађаја прије него би се дале нове оцјене. То треба добро проучити, истражити и аргументовати и при томе полазити са одређених критеријума, мислим марксистичког метода и анализе. Један податак или једна чињеница који до сада нијесу били откривени не може све преврнути и превагнути да дадемо оцјену сасвим супротну онима до сада важећим. Да би се дале нове оцјене треба утврдити нове елементе. Такав откривени податак или чињеница мора се посматрати у склопу и комплексно повезати са осталим чињеницама, да бисмо могли сагледати цјелину. Тако морамо поступати. Било да се ради о личностима, појединцу или догађајима. Иначе можемо заустити и оно друго, да идејно-политички гријешимо и да погрешно цијенимо поједине ствари.

Мислим да би било добро на крају свега овога, а то је и наглашено, да се ти материјали, дискусије и реферат, среде и упуте Институту за изучавање радничког покрета у Београду. Такође би добро било да се издвоје основне примједбе и доставе, поред Института, и Комисији Централног комитета за историју СКЈ.

Свакако би било потребно да овдје вођене дискусије корисно послуже у раду на другом издању *Прегледа* и у изучавању и писању историје радничког покрета народа Југославије.